

Angyalkoncert, grófi portré: a Zichy család óbudai ágának zenei mecénatúrája

1747 különleges történések éve volt két, Zichy-dominanciájú barokk település kulturális életében. Ekkor tért vissza a Zichy Ferenc püspöksége alatt álló Győr városába Paul Troger, hogy elvégezze a jezsuita templom freskódíszítésének végső munkálatait, miközben Bécsből rendelt hangszereket és zenedarabokat az óbudai uradalom élén álló Miklós gróf kiépülő rezidenciája számára. A féltestvérek két évvel korábban lezárult (nem éppen feszültségmentes) örökösödési pere sem akadályozta meg kettejük személyes találkozását. 1747 nyarán a család által támogatott kiscelli trinitárius kolostor és templom alapkövének ünnepélyes megáldásán mindketten jelen voltak: egyikük kegyúrként, másikuk az ünnepélyes mise celebránsaként. Az augusztus 27-én lezajlott szertartást megörökítő protokollum leírása szerint mind a főnemesek kápolnához vonulásakor, mind a szertartás, illetve a *Te Deum* alatt reprezentatív zene szólt. Az ezt követő összejövetel ugyan csak zenekíséret mellett zajlott le.¹

Az Óbudát 1700-ban megőrlő Zichy Péter két házasságából született fiúk egyértelműen kedvelték és támogatták a zenei életet. Lehetséges tanulmányaikról verselő atyjuk által „Fiaim és Leánykaim tartassat illettő Levelek”-felirattal ellátott számla- és szerződéskegyéből,² valamint a jezsuita gimnáziumok diákjai névsorából kaphatunk megközelítő képet.³ Az iratokból az is jól látszik, hogy a család több szerzetesrenddel állt kapcsolatban: a ferencesek, orsolyiták, klarisz-

1 HANSKARL Erzsébet, *Budai, óbudai és pesti hírek a „Wienerisches Diarium” első ötven évfolyamában, 1703-1752* (Budapest: Fővárosi Könyvtár, 1938), 43.

2 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), P 707 Zichy család levéltára XXI. Fasc. 197. 6/15. Az utolsó beszámoló már az 1726-ban elhunyt Zichy Péter özvegyéhez, Bercsényi Zsuzsannához íródtak.

3 *A nagyszombati, pozsonyi és győri jezsuita gimnáziumok diáksága (1616–1773): Anyakönyvi adattár I–III.*, kiad. FAZEKAS István, KÁDÁR Zsófia, KÖKÉNYESI Zsolt és TERNOVÁ CZ Bálint,

szak mellett a befolyásos jezsuitákkal. Ebből is következhetett, hogy a gyermekek bel- és külföldön taníttatása nemegyszer az ignáci rend központjaiban – Győrött, Nagyszombatban, Pozsonyban, Budán, Bécsben, Regensburgban (a papi pályára lépő Ferenc esetén Rómában) zajlott – és a korabeli nemesi műveltség elvárásait tükrözte.⁴

A nyelvtudás (latin, francia és a bécsi orientáció miatti német) mellett a reáltudományok és a zenében jártasság egyaránt megjelenik az elvégzett tananyag listászerű felsorolásában. Utóbbihoz kapcsolódóan a tánc, a hangszeres játék, az irodalom és színművek bizonyos szintű ismerete látszik a jólneveltség feltételének, a tanulmányok költséglistájában hegedűs és fuvalás is említésre kerül.⁵ A társművészetek és ezen belül a zene támogatása, sőt művelése e generáció szívügyévé vált: Ferenc és Miklós művészetpártolása egyszerre szolgált reprezentációs célokat és személyes érdeklődést. Eltérő életpályájuk ugyanakkor – merész párhuzammal élve – két zenei teret is képviselt: a főpapi, illetve a főnemesi univerzumot. S bár a 18. század közepe ebből a szempontból éppen átmeneti időszakot képvisel, mégis indokoltnak vélem a győri püspök városának és az óbudai gróf világának jellegzetességeire és lehetséges közös pontjaira felhívni a figyelmet, részben a zenei ikonográfia szempontjából is.

A 18. századi magyarországi, illetve közép-európai zene és kultúra szoros kapcsolata tekintetében Bécs kizárólagos mintául szolgáló szerepe is más fénytörésben jelenik meg, amennyiben az évszázad első felének zenei világa (1690–1740/50), az *Imperialstil*, még az udvari ízlés prioritizálásával, míg a részben e korszakot is érintő és követő néhány évtized (1720–1740) már a *Figuralmusik* stílu-

hozzáférés: 2022.02.10, https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_JezsuitaGimnaziumokDiakjai/.

- 4 Ferencről 1718-ban Bécsből jött hír: a Collegium Pázmáneum regense, Joannes Rab-Szerkovics[?] írt folyamatosan az ifjú költségeiről, majd Joannes Jungk olmützi pater, Pozsonyból. Miklós nevelői közül Hubert Willemin és Carolus Rayger Pozsonyból, Nagyszombatról és Münchenből írt a szülőknek beszámolókat: MOL, P 707 Fasc. 197. 6/15. p. 31–36. A bécsi tanulmányokról: FAZEKAS István, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói: 1623–1918 (1951)*, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8 (Budapest: Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, 2003), 202. A leányok a bécsi és pozsonyi orsolyitáknál nevelkedtek, majd (1725–1728 körül) egyikük az akkoriban Budán tartózkodó óbudai klarissza nővérekhez került. BITSKEY István, *Hungariából Rómába: A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*, Italianistica Debreceniensis: Olasz felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont monográfiák 2 (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996), 265.
- 5 „Evangelii buch... Rhetorica... Sintaxis, Scripta... Cathecismo, Congregation...”. Hubert Willemin 171[?] április 28. MOL, P 707 Fasc. 197. 6/15. p. 103, 104, 106, 107. Továbbá: „[Eodem] violinist und flauttenist...” Hubert Willemin 171[?] április 28. Uo., p. 103.

sával, nemegyszer régi és új egymás mellett élésével jellemezhető.⁶ Ezzel együtt a befogadó közeg is változik: előbbi az udvari, kolostori és részben a Bécshez kötődő főnemesi körhöz, utóbbi az újonnan alapított templomok, plébániák, nemesi udvarok világához és jellemzően helyi zenészekhez-zeneszerzőkhöz kapcsolódott. A 18. századi magyar főnemesség és főpapság zenekultúrája – a bécsi és cseh-morva példákhoz képest⁷ mutatott megkésetttségében is – a barokk aulikus zene olvasztótégléje volt. Azon főnemesi családok esetén, ahol a 17. századi felmenők (pl. Esterházy Pál) a bécsi udvari operaház előadásait látogatták, a műfajt lokálisan kezdték meghonosítani a következő generációk magyarországi udvaraiban is. A főnemesség és a főpapság reprezentációjának, ünnepi alkalmainak, miséinek szerves részét képezték a világi és egyházi zenedarabok: Pozsonyban az Erdődy, Batthyány és Pálffy család tagjai tartottak zenekarokat, míg Gödöllőn Grassalkovich Antal, Eszterházyán és Kismartonban az Esterházyak támogatása mellett épült ki korabeli vokális-hangszeres repertoár.⁸ A főnemesség támogatását élvező szerzetesrendek közül a jezsuiták és a piaristák emelkedtek ki, utóbbiak váci zenei inventáriumában – rendszeres római látogatásaiknak köszönhetően – gazdag olasz anyag gyűlt össze.⁹

Ennek ellenére és emellett az itáliai kultúra elosztóközpontja gyakran Bécs maradt. Nem véletlen, hogy Zichy Miklós számlái között a könyv- és hangszerrendelések is innen származnak. Az Egyetemi Könyvtárban őrzött családi könyvtár lajstromában – a 16–18. századi teológiai, retorikai és történeti munkák mel-

6 SZACSVAI KIM Katalin, „Hungarian Ecclesiastical Repertoires”, in *The Circulation of Music in Europe 1600–1900: A Collection of Essays and Case Studies*, ed. Rudolf RASCH, The Circulation of Music 2, 173–194 (Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2008); KIM Katalin, „Zenei intézmények, zenei repertoár a 18. századi Magyarországon”, in *Haydneum: Magyar Régizenei Központ*, kiad. Benoît DRATWICKI, 99–107 (Budapest: Magyar Régizenei Központ, 2021).

7 SAS Ágnes, *Többszólamú zene a magyar városokban, templomokban és főúri udvarokban*, Műhelytanulmányok a 18. századi zenetörténetéhez 1 (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2017), 209.

8 RENNERNÉ VÁRHIDI Klára, „Batthyány József hercegprímás pozsonyi és pesti pénztárkönyvének zenei adatai”, *Zenetudományi dolgozatok* (1999): 275–280.

9 A váci püspök, Althann Mihály Frigyes és unokaöccse, Mihály Károly egyaránt hosszabb ideig tartózkodott Itáliában: római neveltetésük is befolyásolhatta a helyi hangszerpark alakulását. Ugyancsak a városban működött a padovai műveltségű Marthonyi Pál örkanonok, aki külön alapítványban biztosította a piarista renden belül egy zeneértő szerzetes állandó jelenlétét. A szintén itáliai tanulmányokat végző és kottatárában itáliai darabokat is őrző Hulini Jónás támogatói az Erdődy grófok voltak. Lásd: KIM Katalin, „A vokális-hangszeres zene 18. századi forrásai a váci piaristák anyagában”, in *Pietas Vaciensis: Tanulmányok Vác és a piaristák közös múltjából*, szerk. KOLTAI András és SZEKÉR Barnabás, 5–25 (Budapest: Piarista Rend Magyar Tartománya, 2019), 10–15. Köszönettel tartozom Kim Katalinnak tanulmányának megjelenés előtti rendelkezésemre bocsátásáért.

lett – szereplő Goldoni-, Metastasio-darabok velencei, valamint itáliai és francia színházelméleti munkák párizsi kiadású kötetei ugyan Ausztrián túl jelentek meg nyomtatásban, de annak egyelőre nincs nyoma, hogy a gróf közvetlen kapcsolatban állt volna ezekkel a városokkal is.¹⁰ Sokkal inkább valószínűsíthető, hogy a császárvárosban járó ügynökei, ágensei,¹¹ illetve egyházi ismerősei jártak el ezek beszerzésében.¹²

A Zichy Miklós által 1746-ban megálmodott nagyszabású grófi rezidencia korabeli tervei – megvalósulásuktól függetlenül – hűen tükrözik további különleges ambícióit. Az évtized második felében mind a főnemesi kastély, mind a már említett trinitárius kolostor és templom kiépítése, valamint az újonnan épülő közeli plébániatemplom számos alkalmat kínálhatott zenei szolgáltatokra. Az 1740-es évektől kezdődő időszakra esnek olyan megrendelések, amelyek során Zichy Miklós Bécsből kért zeneműveket és hangszereket. Előbbiek esetén a grófi família támogatását élvező szerzetesrendi titkár, majd előljáró, Severin á S.[to] Josepho páter¹³ segítségével gyarapodott a helyi udvar repertoárja. A bécsi, pozsonyi és nagyszombati kapcsolatrendszerrel is rendelkező trinitárius titkár sajátos hidat képviselt a hazai és külföldi kulturális élet szereplői között, az Esterházy családnak is küldött darabokat.¹⁴

10 *Catalogus librorum, quos excellentissima ac illustrissima domina comitissa Elisabetha Zicsy de Vásonkó, nata comitissa Berényi de Karancs Berény regiae scientiarum universitati Hungaricae testamento legavit*, Egyetemi Könyvtár és Levéltár, J 47. p.

11 Az ágensek kérdéséről: OLÁH P. Róbert, „Zichy Ferenc győri püspök római ágensi levelezése”, lásd e kötetben.

12 Édesanyja, Bercsényi Zsuzsanna esetében egy *Mt: della Qua* aláírású személy állandó kapcsolatot biztosított a Bécsben és a hol Budán, hol Zsámbékon, hol Pozsonyban tartózkodó grófné között, és úrnőjét 1719–1723 között francia címzésű borítékban küldött, német nyelven írt hírekkel látta el, de szükség esetén olasz nyelvű levél másolatát is elkészítette. Lásd: MOL, P 707 Zichy család levéltára XXX Fasc. 6 NB et D no. pag. 337–562, 379–405. A levélkópia, amelyet eredetileg Csáky kardinális írt Pozsonyból: „Card.le Csáky Marc’ Aurelio della Qua”-nak”, Pozsony, 1723. február 10., copia, uo., p. 403.

13 Óbuda és Nagyszombat után 1759-ben lesz a pozsonyi rendház minisztere. A rend magyarországi történetéről: FALLENBÜCHL Ferenc, *A rabváltó trinitárius szerzetesek Magyarországon* (Budapest: Stephaneum Nyomda, 1940).

14 RENNERNÉ VÁRHIDI Klára, „Az Esterházy grófok pozsonyi udvarának zenei élete a 18. században”, *Magyar Zene* 40 (2002): 443–465. Továbbá: RENNERNÉ VÁRHIDI Klára, „Az óbuda-kiscelli trinitárius templom történetének zenei vonatkozásai”, in *Mariazell és Magyarország: Egy zarándokhely emlékezete: Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában*, szerk. FARBAKY Péter és SERFŐZŐ Szabolcs, 282–285 (Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 2004).

A császári fővárosból rendelt zenedarabok szerződéseiben 1746-tól szerepel Adalbert (Adalberto) Fauner (1719–1769) neve,¹⁵ aki egyike volt az első bécsi népopera (Volkstheater) zeneszerzőinek. A bécsi Szent Péter-templom, majd minorita templom zenei vezetése mellett 1747-től a melki bencés apátság, illetve a trinitáriusok regens chorijaként is szolgált,¹⁶ így az óbudai kastély világi és egyházi zenében egyaránt járatos komponista műveinek előadási helyszínévé válhatott. 1747. november 28-án kelt *Quittung*jában harminc zenedarab kifizetését ismerte el a zeneszerző, 1750 körül pedig egy bécsi – talán trinitárius – előjáró által intézett kiadási listáján szerepel a hordozható színház, hegedűkészítő, sőt egy milánói vonatkozású tétel mellett a zeneszerző neve is.¹⁷ Foglalkoztatása miatt is érdekes, mert óbudai munkaadója egyik 1755-ös feljegyzésében „grófi színpadról” ír,¹⁸ amelynek repertoárján saját darabjai is előadásra kerültek, ezek témái – címeik alapján – gáláns stílust követnek.

Fauner darabjai – a korszakban igen jellemzően – más előkelőséghez is eljutottak: 1746–1747-ben id. Esterházy József bán és országbíró tőle vásárolt szimfóniákat, versenyműveket,¹⁹ de az olmützi püspök, Maximilian Hamilton zenei inventáriumában is szerepel a neve.²⁰ Feltehetően testvére lehetett az a „Francesco” Fauner, aki 1754-ben ugyancsak Severin páter közvetítésével 12 hegedűverseny és 7 szimfóniát küldött Bécsből Zichy Miklósnak, amelyért 57 rajnai ara-

15 GÁL Éva, „Az óbudai Zichy-kastély”, *Budapest* 15, 12. sz. (1977): 40–43, 41; LIPP Mónika, *Művészet a XVIII. századi Óbudán Szent Ivó oltárképének tükrében* (Budapest: Kulturkontakt, 2002), 27.

16 Robert N. FREEMAN, *The Practice of Music at Melk Abbey: Based upon the Documents, 1681–1826* (Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1989), 271, 297, 398. Melk és Bécs zenei kapcsolatai szorosak és többretegűek voltak mind egyházi, mind világi téren. A 11. században alapított apátság életében több évszázadon keresztül meghatározónak számított az uralkodók ízlése és mecénatúrája: 1568-ban II. Miksa császár helyezi a melki cantorei élére L. de Sayve-t, a flamand zeneszerzőt és énekest, de ezt követően sem meglepő a bécsi udvar és a melki apátság zenészeinek, énekeseinek cserélődése. Lásd: FREEMAN, *The Practice of Music...*, 296. A melki színház előadásai bécsi zeneszerzőket is foglalkoztattak, köztük Adalbert Faunert, akit „kiváló bécsi zeneszerző”-ként („praeclarum Viennensem Musicum”) említ az 1749. december 26-diki forrás. Idézi: *uo.*, 297, 398, Nr. 7491.

17 Zenei vonatkozású számlalista, 1751 körül. MOL, P 707 XXX Fasc. 9 NB et C, p. 343.

18 STAUD Géza, *Adelstheater in Ungarn*, *Theatergeschichte Österreichs Band 10: Donaumondarche Heft 2* (Wien: Verlag Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1977), 310. Vö. MOL, P 707 Fasc. 470, Nr. 319–320.

19 RENNERNÉ VÁRHIDI, „Az Esterházy grófok...”, 449.

20 Jíří SEHNAL, „Die Musikkapelle des Olmützer Bischofs Maximilian Hamilton (1761–1776)”, *Die Musikforschung* 24 (1971): 411–417, 413–414. Színházi szerzőként és a trinitáriusok regens chorijaként említi őt: Robert HAAS, „Die Musik in der Wiener deutschen Stegreifkomödie”, *Studien zur Musikwissenschaft* 12 (1925): 3–64, 58.

nyat kapott.²¹ Franz Fauner jezsuita altistája és tagja, zeneszerzője volt Esterházy Imre azon pozsonyi együttesének,²² ahol itáliai zenészek is megfordultak: többek között az operatársulatokat megjárta Giacomo Calandro hegedűs, illetve Angelo Cavallari fagottista,²³ a nápolyi Francesco Durante zeneszerző,²⁴ és két kasztrált énekes Domenico Tasselli és Dario Luca Catani személyében.²⁵ Érdekes módon az Itáliát megjárta Esterházyak eisenstadti gyűjteményében Franz Fauner fuvolára írt koncertója a lajstrom itáliai részébe került.²⁶ Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Bécshez kötődő két Fauner és az azonos vezetéknevűk folytán nagy valószínűséggel szintén rokon további Faunerek keresztnevét a külföldi – cseh, német, olasz – gyűjteményekben fennmaradt kottákon szinte kivétel nélkül olasz formában rögzítették a kopisták: Francesco, Antonio, Giuseppe. Adalbert Fauner esetében a bécsi számlán német, míg a maga írta elismervényen Adalberto-névváltozat szerepel.²⁷ Ugyan az óbudai darabok pontos címei nem maradtak fenn, de műfajukra és hangszerelésükre következtethetünk. A megrendelő grófnak kedveskedve főszerepet kaphattak a vonósok, hiszen e hangszerapparátushoz már korábban is vásárolt hegedűket és brácsákat Bécsből J. G. Thir-től (1747).²⁸ Zichy Miklós zene iránti rajongását támasztja alá az az 1750 körül készült portréja is,²⁹ amelynek félreérthetetlen zenei vonatkozása feltűnően személyes jelleget ölt: a hangszer és

21 Severin 1754. szeptember 28-án, Bécsben kelt levele Zichy Miklóshoz, MOL, P 707, 468. cs. 58. Idézi: RENNERNÉ VÁRHIDI, „Az óbuda-kiscelli trinitárius...”, 283–284.

22 Ladislav KAČIČ, „Esterházy Imre zenészegyüttese (1725–1745)”, ford. KÄFER István, *Magyar Sion* 52, 1. sz. (2016): 59–90, 78, 84. Több műve maradt fenn Göttweigenben, Kroměřížben. Friedrich W. RIEDEL, *Der Göttweiger thematische Katalog von 1830*, 2 vol. (München–Salzburg: Verlag Emil Katzschler, 1979), 2: Nr. 1809 (*Litaniae laurentanae*), 84. A zenekar tagja és egyben – többekkel együtt – zeneszerző is. Az olomützi székesegyház zenei állománya egy ária zeneszerzőjeként tünteti fel 1800-ban: Jiří SEHNAL, *Hudba v olomoucké katedrále v 17. a 18. století* (Brno: Moravské Muzeum, 1988), 100. Továbbá: HARICH Janos, „Inventare der Esterházy-Hofmusikkapelle in Eisenstadt”, *Das Haydn Jahrbuch* 9 (1975): 5–117, 74, 83.

23 KAČIČ, „Esterházy Imre zenészegyüttese...”, 63.

24 Uo., 64.

25 Uo.

26 HARICH, „Inventare der Esterházy-Hofmusikkapelle...”, 67–76.

27 MOL, P 707 Fasc. 9. NB B, p. 348.

28 J. G. Thür[!] bécsi mestertől különböző hangszerek elkészítéséért fizet. Lásd: STAUD, *Adelstheater in Ungarn...*, 310. Staud Géza köszönetnyilvánítása Gál Évának a levéltári adatokért. Továbbá J. G. Thür[!] név szerinti említése: Richard MAUNDER, „Viennese Stringed-Instrument Makers, 1700–1800”, *The Galpin Society Journal* 52 (1999): 27–51, 44. Haydnál egy viola d’amore is volt, amit J. G. Thür készített (1779).

29 A festmény azonosításával kapcsolatban lásd: GALAVICS Géza, „Művészettörténet, zenetörténet, tánc történet (Muzsikus- és táncbrázolások 1750–1820 között Magyarországon)”, *Ethnographia* 98 (1987): 160–206.

a hangjegyek ábrázolása díszítőszerep helyett az ábrázolt alak világ felé mutatott (ön)arcképének tudatosan felvállalt attribútuma. A papírra vetett néhány ütem – akár fikció, akár egy még nem azonosított zenemű részlete – konkrétan olvasható, szép dallamot mutat. A hangszer pontosan megfestett ábrázolás, és a húrokra helyezett ujjak állása is azt az érzetet kelti, hogy udvarias zsánerkép helyett zenét szerető-művelő, hegedülni tudó főnemest látunk. Az asztalon lévő tintatartó pedig annak kérdését is felveti, hogy vajon nem egy műkedvelő komponista néz ránk a festményről?

Ismeretlen festő: Zichy Miklós portréja, 1750.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi
Képcsarnok, ltsz. 63. Fotó: Kardos Judit

Az óbudai Zichy szolgálatában az 1750-es évek közepétől megjelenő új zeneszerző Ignatz Kunath³⁰ 1747-ig Győrszigeten,

azt követően Győrben szolgált zenészként, zeneszerzőként. A püspöki városban Zichy Ferenc zenekarának kürtöse volt, az ő szolgálatában Kunath pezsgő zenei élet részese lehetett: a főpap a templomi szolgálat mellett palotájában is igényt tartott a muzikusok jelenlétére. A székesegyház győri archívumában a komponista 21 zeneművét őrzik – egyet pedig Tatán.³¹ Itt fennmaradt darabjai közül valamennyi szakrális mű: 17 ária, 1 dialógus, valamint 1 *Dixit Dominus* és 1 *Magnificat*. Győrben 1751-ig tudjuk nyomon követni a komponista jelenlétét, ezután a komáromi jezsuiták regens chorija.³² Majd óbudai, budai és pesti forrásokban bukkan föl a neve: a Belvárosi Templom és a budai Szent Anna-templom

30 További névváltozatai: Cunath Ignác, Ignatio Kunath, Ignatius Cunath.

31 BÁRDOS Kornél, *Győr zenéje a 17–18. században*, kiad. VAVRINECZ Veronika (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980), 430–433; BÁRDOS Kornél, *Tatai Esterházyak zenéje 1727–1846* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978), 160.

32 SZACSVAI KIM Katalin, „A jezsuita központok zenei élete a 18. századi Magyarországon”, in *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon*, szerk. SZACSVAI KIM Katalin, Műhelytanulmányok a 18. századi zenetörténetéhez 2, 219–253 (Budapest: MTA Bölcsészettudományi

lajstroma is megemlíti.³³ A Zichy Miklós számára rendelkezésre bocsátott darabjait illetően csupán közvetett adatokkal rendelkezünk: 1756 decemberében 4 recitativo, 4 ária és egy hegedű-cselló versenymű készült a gróf számára,³⁴ aki 1756–57-ben foglalkoztatta őt. Az új, immár impozáns óbudai kastély befejezése (1757) valószínűsíti, hogy ezek a darabok összefüggésben vannak a jeles eseménnyel. További 5 szimfónia és 4 divertimento másolata külföldön maradt fenn a neve alatt.³⁵ A Bárdos Kornél és Vavrinecz Veronika által a győri székesegyház 17–18. századi zeneműveinek további szerzői között itáliaiakkal is találkozunk. Egyik legismertebb közülük a velencei Antonio Caldara, aki a szintén itáliai Marc Antonio Zianit váltó Johann Joseph Fux Hofmusikkapellmeister helyetteseként került a bécsi udvarba – itt végleg otthonra talált és a Habsburgok számára komponált világi és egyházi darabokat: operákat, oratóriumokat. Az ennél jóval szerényebb hírnévvel rendelkező Kunath Ignác Győrben eltöltött éve alatt az egyházi liturgiához kapcsolódó művek egész sorát komponálta, melyek a Szent Szív, Szűz Mária, a karmelita lelkiség (Szent Teréz) valamint Szent Ágoston tiszteletére írt hangszeres és vokális művek voltak.

Hogy a Zichy család egy szerzetesrend közvetítésével jutott zeneművekhez, a korabeli főnemesi körökben bevett gyakorlatnak számított. A trinitáriusok mellett a pálosok, piaristák és jezsuiták még nagyobb kiterjedésű zenei kapcsolatszerkesztésben működtek. Itáliával való közvetlen vagy közvetett kapcsolatra utalnak szerzetesi iskoladrámák is, amelyek nem egy esetben zeneileg mutatnak olasz vonásokat³⁶ vagy maga az adott rendi intézmény kér Rómából előadási darabot.³⁷ Mivel a magyar főpapok több alkalommal celebrálhattak misét Bécsben és Pozsonyban – így Zichy Ferenc 1751-ben, Mária Terézia születésnapján –, a reprezentatívabb egyházzenei közegekben tapasztaltak szintén befolyásolhatták ízlé-

Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2017), 230. Továbbá: SAS Ágnes, „Székesegyházi és főpapi együttesek a XVIII. században”, *Magyar Egyházzene* 22 (2014–2015): 141–194, 163.

33 RENNERNÉ VÁRHIDI Klára, „A pesti belvárosi főplébánia-templom zenei élete a 18. században”, *Zenetudományi dolgozatok* (1992–1994): 23–66, 51, 60; RENNERNÉ VÁRHIDI Klára, „Buda zenei élete a XVIII. században jezsuita források tükrében (II)”, *Zenetudományi dolgozatok* (1989): 101–130, 118.

34 „4 Recitativo.../ 4 Arien.../ Ein Concertanten Concertans f[ür] Violin und Bassel.../ Summa i2 ft”, SAS, *Többszólamú zene...*, 210, IV, 4.

35 RISM Národní muzeum – Česká muzeum hudby hudebně-historické oddělení CZ-Pnm XXII B 175–183.

36 GUPCSÓ Ágnes, „Amor Divinus – Natura Humana: Egy piarista iskoladráma zenéje 1694-ből”, *Zenetudományi dolgozatok* (1999): 223–238, 227.

37 Louis J. OLDANI and Victor R. YANITELLI, „Jesuit Theater in Italy: Its Entrances an Exit”, *Italica* 76, no. 1 (1999): 18–32, 24.

süket és ezzel saját zenekaruk repertoárbővítését. Koltai András megállapítása szerint: „A győri jezsuiták is a dél-németországi és olasz szerzőknek Bécs által közvetített műveit játszották.”³⁸

E kulturális útvonal hasonló motívumait fedezhetjük fel az Itáliát megjárt tiroli festőművész, Paul Troger pályáján is, akinek pozsonyi és különösen győri freskói olasz vonásokkal is gazdagították a szakrális tér reprezentációját. A győri jezsuiták Szent Ignác templomának 1740-es évekre eső díszítését végző művész 1744-ben az oldal-, 1747-ben a mennyezetfreskókat festette meg. A mester elsősorban a bolognai iskola stílusát követte³⁹ és a római jezsuita terekre jellemző illuzionisztikus ornamentikát jelenítette meg. Az ebben az időszakban már jellemző – a főoltártól az orgonakarzatig tartó – koncepció témája Loyolai Szent Ignác megdicsőülése: lelkének felemelkedése a megnyíló mennyebe, ahol a Szentháromság mellett hangsúlyos szerepet kap az Angyali üdvözlés is, Szűz Mária alakjával.⁴⁰

Filippo BUONANNI, *Gabinetto Armonico: Pieno d'Instrumenti sonori* (Roma, 1723)

- 38 KOLTAI András, „Iter musicum hungaricum”, in DRATWICKI, *Haydneum...*, 145–153, 147–148.
- 39 Michael KRAPFF, „Paul Troger und sein Zyklus der Refektoriumsbilder im Zisterzienserstift Zwettl”, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 40, no. 1 (1987): 175–193, 185.
- 40 Paul Troger működéséről, magyarországi munkájáról, valamint a győri Szent Ignác-templom mennyezetfreskójának művészi koncepciójáról: PIGLER Andor, *A győri Szent Ignác-templom és mennyezetképei*, A budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudomány Egyetem Művészettörténeti Gyűjteményének dolgozatai 4 (Budapest: Budavári Tudományos Társaság, 1923). Továbbá: GALAVICS Géza, „A győri jezsuita templom 17. századi művészeti koncepciója és az abban megjelenő társadalomkép”, in *Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században – Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez*, szerk. FAZEKAS István, KÁDÁR Zsófia és KÖKÉNYESI Zsolt, 171–238 (Győr: Szent Mór Bencés Perjelség, 2017).

Zenélő angyalok a győri Szent Ignác-templom orgonakarzatán
Fotó: Püspöki Apor⁴¹

Pigler Andor 1923-as könyvében e *teatrum sacrum*-elemeket a jezsuita drámajátékokra vezeti vissza, amelyek egykor mozgatható faoszlop, textilhordozó reminiscenciái a márvány-, kő- és vászon felületein éltek tovább.⁴² Az orgonakarzaton a szekrény már a terven is zenélő angyalokat ábrázol.⁴³ Jóllehet, ez teljes egészében nem valósult meg, mégis érdekes párhuzam figyelhető meg a Filippo Buonanni jezsuita polihisztor korabeli hangszereket bemutató *Gabinetto armonico*ójának 1723-as római kiadásában szereplő belső borítóképpel.⁴⁴

A zenei ikonográfia – akár antik, akár biblikus részének – bevett gyakorlatában a húros hangszer meghatározóan a szakrális világ attribútuma. A győri jezsuita – ma bencés – templom orgonaszekrénye esetében Dávid király alakját egy barokk hárfa kíséri, emellett réz- és fafúvós, vonós hangszerek, valamint dob látható – ezt szinte

41 Ezúton szeretném megköszönni Németh Miksa OSB segítségét a rendelkezésemre bocsátott győri képekért.

42 PIGLER, *A győri Szent Ignác-templom és mennyezetképei...*, 34.

43 A győri jezsuita templom karzatrácsának terve, lavírozott tollrajz, 1745 körül, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Tervtár, T 86, VII/9. Vö. FAZEKAS, KÁDÁR és KÖKÉNYESI, *Jezsuita jelenlét Győrben...*, 242–243, 387.

44 Filippo BUONANNI, *Gabinetto Armonico: Pieno d'Instrumenti sonori* (Roma: Stamperia di G. Placho, 1723).

Paul Troger Angyalkoncert-freskója a győri Szent Ignác-templom orgonakarzatának mennyezetén, 1747. Fotó: Püspöki Apor

még éteribbé teszi a mennyezeti angyalkoncert. Dávid és Szent Cecília toposzának, mint a szakrális zene emelkedettségének jelképei továbbélnék ezen ábrázoláson is, függetlenül attól, hogy mennyire tekinthető reálisnak egy finomhangú húros hangszer használata az ünnepi, fúvós hangszereket is foglalkoztató zenekarban. Az orgona/organetto alkalmazása ez esetben relevánsnak tekinthető, lévén ez volt az egyik legmeghatározóbb continuo-szólam és a zenekart irányító regens chori instrumentuma is – a szent cecíliai alakkal pedig különösen kiemelt szerepet kap, mint az égi harmónia irányítója és sugárzója.

Troger az arany Dávid-szobor égre néző tekintetének és a 150. zsoltárt ünnepélyesen hirdető fúvós alakjának ad új dimenziót azzal, hogy freskóján – a Buonannikötet ábrázolásához hasonlóan az ovális keretből illuzionisztikusan kilépő felhőkkel – a mennyei zene jelenik meg. Az égikoncert angyalainak kezében viola da gamba, harántfuvola (vagy cink), hárfa, cymbalis, hegedű, illetve kottából éneklő és kottatartó angyal látható – az orgonaszekrény aranyszobrainak hangszerei közül szinte valamennyit érdekes szimmetriával duplikálva, de utóbbin a pommer is megjelenik. Hogy a korabeli hangszerek használatára is következtethetünk ebből, arra csak egy jóval korábbi itáliai példaként utalnék Lucca della Robbia firenzei énekeskarzatára, amelynek kazettáin a 150. zsoltár instrumentum-felsorolásainak reneszánsz korra adaptált verzióival találkozunk.⁴⁵

45 Lucca della Robbia: Cantoria, Opera del Duomo, 1431. Firenze

Paul Troger oldalfreskója a győri Szent Ignác templom orgonakarzatán.
Fotó: Püspöki Apor

Troger itáliai évei után Bécsben telepedett le, az ottani akadémia professzoraként többekre hatással volt, így a székesfehérvári orgonakarzatot díszítő Caspar Sambachra is.

A Troger győri oldalképeivel rokonságot mutató tanítványi oldalfreskók (ezek a Nepomuki Szent János – egykori jezsuita, ma ciszterci – templom orgonakarzatára készültek) mind a mester, mind a növendék esetén bepillantást engednek egy-egy jezsuita atya – Székesfehérvár esetén név szerint azonosított Stocker Ignác házfőnök (1742–1761) – szerzetesi szobájába és az ott megjelenő, szintén itáliai vonásokat is hordozó hangszercsendéltre.⁴⁶ A könyvvel ábrázolt Stocker feje melletti polcon két kottalap látható, a másik ábrázoláson zenei csendélet, falra függesztett fúvós hangszerekkel. Troger esetén a kottalap részben üres – ez akár a szerzetes kopista-zeneszerzői mivoltára is utalhat. Talán túlzásnak, véleményem szerint mégis indokoltnak tűnhet egy távoli, de ugyancsak 18. századi, magyarországi párhuzam, amely a festmények valóságértelmére is utalhat: az óbudai trinitáriusok felozlatási jegyzőkönyvében a hangszerek között több, a szerzetesi szobákban őrzött instrumentum is szerepel. Troger szakmai útján nem ez az egyetlen zenei vonatkozású ábrázolás: a jezsuitákon kívül a ciszterci és Benedek-rendi épületekhez is készített hasonló tárgyú freskókat és grafikáin megfigyelhető a hangszerek adott tematikához kapcsolódó alkalmazása: uralkodói és mitológiai képein éppúgy, mint a szakrális ábrázolásokon.⁴⁷ Az itáliai területen való szocializáltsága adhatott kellő mozgásteret ahhoz, hogy a dél-tiroli művész igény szerint akár más (pl. a ciszterciek esetén firenzei) stílust alkalmazzon,⁴⁸ de a győri munkálatok során Gaetano Fanti személyében olyan festőt is megismer-

46 BÁRDOS Kornél, *Székesfehérvár zenéje* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993), 5–6. ábrák.

47 Johann KRONBICHLER, *Paul Troger 1698–1762* (Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2012).

48 KRAPFF, „Paul Troger und sein...”, 185.

hetett, aki a Habsburgok színházi díszlettervezőjeként a Galli-Bibienák hagyományát követte.⁴⁹

Ahogy Zichy Miklós portréja, úgy a győri angyalkoncert-freskó is magán hordozza a korabeli zenei gyakorlat jegyeit. A győri jezsuiták Pannonhalmára került kottatára és az azokban szereplő hangszerelevezések szintén bizonyítják, hogy a vonós, fúvós, valamint ütős hangszerek változatos használatával került sor a zenélésre.⁵⁰ A zenekar tagjai feltehetően a diákokból és főiskolásokból tevődtek össze, s a vezető jezsuita helyét a rend szabályainak megfelelő áthelyezés esetén könnyűszerrel átvehette egy másik zeneértő jezsuita.⁵¹ Ugyanakkor a regens chorik használati repertoárra fókuszáló karakterét a praktikum határozta meg. Az, hogy Rómában jellegzetes volt a polihisztor, kutató jezsuiták profilja – pl. Bonifazio Graziani, Domenico Zipoli, Athanasius Kircher –, nem feltétlenül rímél a magyarországi kutatásokra, különösen zenei szempontból. Kivételesen mondható Ignatius Müllner személyében az elméleti érdeklődést is tükröző inventáriumkészítés habitusának magyarországi példája.⁵² Az itthoni templomok – Bárdos Kornél és munkatársai által megkezdett kutatásából is látható – repertoárjában fellelhetők itáliai szerzők darabjai, ahogyan a kopisták olasz nyelvű terminus-használata is a szerzők és hangszerek neveit illetően (pl. del Signore Kunath, organo, clarino stb.), ugyanakkor egyes összetételt mutatnak. Ez utóbbi a győri jezsuitákra különösen igaz: zenei repertoárjuk a klasszikus polifónián és itáliai barokkon már túllépő átmeneti korszak zenéjét is megjeleníti, amely még a bécsi klasszika előtti időszak anyaga.

Zichy Miklós és Ferenc személye, élettere egyaránt jellegzetes adalékokkal szolgál a főnemesi-főpapi reprezentációra, a térség kulturális transzferhálózatára vonatkozóan, amelyen belül az itáliai hatás zenedarabok megrendelésével, repertoárba emelésével történt, és az itáliai vagy Itáliát megjárt művészek foglalkoztatásával direkt vagy indirekt módon, de jellemzően Bécsen keresztül jutott el a mecénáshoz.

49 Az itáliai színházi ikonográfia elemeinek Habsburg-vonatkozásairól lásd: Andrea SOMMER-MATHIS, „The Imperial Court in Vienna from Burnacini to Galli Bibiena”, *Music in Art* 42, no. 1–2 (2017): 71–96. Továbbá: TÖRÖK Tamara, „18. századi olasz hatás a kelet-európai színházépítészetben és díszletművészetben: Pietro Travaglia fertődi munkái”, lásd e kötetben.

50 A megnevezett instrumentumok: violini I–II, alto viola, violoncello, violone, flauto traverso I–II, obois I–II, corni I–II, clarini I–II, trombe I–II, tromboni I–II, fagotto, tympani, organo. SZIGETI Kilián, „A győri Szent Ignác-templom zenéje a XVIII. században”, *Arrabona: Múzeumi közlemények* 5 (1963): 235–247, 236.

51 *Catalogus Personarum et Officiorum Provinciæ Austriae Societatis Jesu. 1715–1773*. Lásd: SZIGETI, „A győri Szent Ignác-templom...”, 237. A jezsuiták között a catalogus szerint több a zeneileg képzett szerzetes.

52 KIM, „Zenei intézmények, zenei repertoár...”, 99–107.